

**Requirements and Strategies of Ayatollah Khamenei in the Path of Modern Islamic
Civilization (with Emphasis on the Statement of the Second Step of the Revolution)**

Received: 06/11/2022

Accepted: 06/02/2023

Yadollah Hajizadeh*

(130-152)

Revealing and explaining the requirements and strategies that the Supreme Leader, Ayatollah Khamenei, has proposed in order to achieve a modern Islamic civilization as the most important goal of the Islamic Republic is of particular importance and can help everyone to walk this path. Achieving these requirements and solutions which have been done by emphasizing the statement of the second step of the revolution and with a descriptive and analytical method, shows that in order to achieve this goal, some things, such as using the experience and lessons of the past, hope and optimism for the future, attention to spiritual and moral affairs, and the preservation and continuation of national dignity, independence and freedom, are essential things. Some things, such as using science and knowledge, trying to achieve a resilient economy, using natural and human capacities and improving lifestyle, are strategies and measures that should be considered in order to follow this path.

Keywords: Supreme Leader, second step statement, civilization, new Islamic civilization, requirements, solutions.

---

* Assistant Professor of Islamic History and Civilization, Research Institute of Islamic Sciences and Culture, Qom, Iran,
y.hajizadeh@isca.ac.ir.

بایسته‌ها و راهکارهای آیت‌الله خامنه‌ای در مسیر تمدن نوین اسلامی (با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۸/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷

یدالله حاجی زاده*
(۱۳۰-۱۵۲)

چکیده

آشکارسازی و تشریح بایسته‌ها و راهکارهایی که مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، در راستای نیل به تمدن نوین اسلامی به‌عنوان مهم‌ترین هدف نظام جمهوری اسلامی مطرح کرده‌اند، از اهمیت خاصی برخوردار است و می‌تواند همگان را در پیمودن این مسیر کمک کند. دستیابی به این بایسته‌ها و راهکارها که با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب و با شیوه توصیفی و تحلیلی صورت گرفته، نشان می‌دهد در راستای نیل به این هدف، برخی امور همانند بهره‌گیری از تجربه و عبرت‌های گذشته، امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده، توجه به امور معنوی و اخلاقی و حفظ و تداوم عزت ملی، استقلال و آزادی، اموری لازم و ضروری به حساب می‌آیند. برخی امور نیز همانند بهره‌گیری از علم و دانش، تلاش در جهت دستیابی به اقتصاد مقاومتی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی و اصلاح سبک زندگی، راهکارها و تدابیری هستند که می‌بایست به منظور پیمودن این مسیر مورد توجه قرار گیرند.

واژگان کلیدی: مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم، تمدن، تمدن نوین اسلامی، بایسته‌ها، راهکارها.

* استادیار تاریخ و تمدن اسلامی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران، y.hajizadeh@isca.ac.ir

مقدمه

جوامع مختلف همواره در طول تاریخ به منظور دستیابی به اهداف مادی و معنوی خویش، به دنبال یافتن راه‌های مطمئن و قابل اتکا بوده‌اند. در جامعه امروزی ما نیز این هدف متعالی، با ارائه راهکارهای گوناگون از سوی اندیشمندان و صاحب‌نظران از سال‌ها قبل که بیداری اسلامی آغاز شده است پیگیری می‌شود. یکی از صاحب‌نظران و اندیشمندان معاصر که در این زمینه راهکارهایی ارزنده مطرح ساخته و گفتمان جدیدی با عنوان «تمدن نوین اسلامی» به راه انداخته، سکان‌دار رهبری جامعه اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای است. ایشان فراتر از مسئولیت سیاسی مهمی که برعهده دارند، به‌عنوان یک شخصیت علمی، در موارد متعددی، دستیابی به تمدن نوین اسلامی را به‌عنوان آرمان و هدف نهایی جمهوری اسلامی برشمرده‌اند: «هدف نهایی را باید امت واحده اسلامی و ایجاد تمدن اسلامی جدید بر پایه دین و عقلانیت و علم و اخلاق قرار داد» (بیانات امام خامنه‌ای در نخستین اجلاس بیداری اسلامی در تاریخ ۱۳۹۰/۶/۲۶. نیز ر. ک. بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جوانان استان خراسان شمالی در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی در تاریخ ۱۳۹۸/۸/۲۴). ایشان به‌خصوص در بیانیه گام دوم انقلاب، دستیابی به تمدن نوین اسلامی و ارائه الگویی کامل از نظام پیشرفته اسلامی را آرمان بزرگی دانسته‌اند که جمهوری اسلامی آن را مد نظر قرار داده است (ر. ک. بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۱۰، ۱۶ و ۳۰) و تلاش دارد سیاست‌های خویش را در راستای نیل به این هدف سامان‌دهی کند. دستیابی به تمدن نوین اسلامی، طبیعتاً بایسته‌ها و راهکارهای مناسبی می‌طلبد که در سخنان و مکتوبات ایشان، خاصه در بیانیه گام دوم به خوبی به آنها توجه شده است. در این نوشتار، تلاش بر این است که این بایسته‌ها و راهکارها با نگاه توصیفی و تحلیلی مورد بازخوانی قرار گیرد.

پیشینه تحقیق

محمد رضا بهمنی در مقاله‌ای با عنوان «تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای»، که در فصلنامه نقد و نظر به چاپ رسیده است، ضمن بیان مطالبی چون بررسی امکان یا

امتناع تمدن نوین اسلامی، مفهوم‌شناسی تمدن نوین اسلامی و مراحل دستیابی به تمدن اسلامی، ذیل عنوان «الزامات رسیدن به تمدن اسلامی»، به مواردی چون تولید فکر و علم، پرورش انسان، نظام‌سازی و تعالی الگوی مدیریت و اصلاح سبک زندگی پرداخته است (بهمنی، ۱۳۹۳: ۱۹۸-۲۳۷). دیگر نوشتار مربوط، مقاله‌ای است با عنوان «واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (علیه السلام)» نوشته مرتضی اکبری و فریدون رضایی. در این مقاله، شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه ایشان واکاوی، و با روش توصیفی-تحلیلی به پرسش‌هایی درباره تمدن نوین اسلامی از دیدگاه معظم‌له پاسخ داده شده است؛ از جمله اینکه تمدن اسلامی چیست و شاخصه‌های اصلی آن کدام‌اند؟ در این مقاله تأکید شده که از دیدگاه مقام معظم رهبری گسترش و ترقی تمدن نوین اسلامی به همت و خرد دسته‌جمعی نیاز دارد که در سایه اخلاق، کار و تلاش، ایمان به خدا، عقلانیت، توانایی علمی، اقتصاد شکوفا، برخورداری از رسانه‌های قوی و روابط بین‌الملل به وجود می‌آید (اکبری و رضایی، ۱۳۹۴: ۸۵-۱۰۸). مقاله دیگری که در این زمینه نوشته شده «تمدن نوین اسلامی: بایدها و نبایدها» به قلم سعید ابوالقاسمی است که در دوفصلنامه اندیشه تمدنی اسلام به چاپ رسیده است. در این مقاله، نویسنده ضمن اشاره به برخی موانع تمدن نوین اسلامی همانند ترویج سبک زندگی غربی و مصرف‌گرایی، از ظرفیت‌هایی چون نیروی انسانی، منابع طبیعی و موقعیت جغرافیایی سخن گفته است (ابوالقاسمی، ۱۳۹۴: ۱۲۸-۱۳۹). مقاله دیگری نیز با عنوان «بنیان‌های فکری تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری» توسط مصطفی سلطانی، مهدی فرمانیان و نبی‌الله روحی در فصلنامه مطالعات راهبردی ناجا به چاپ رسیده است که نویسندگان در این مقاله به این نتیجه رسیده‌اند که تمدن نوین اسلامی در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از لحاظ هستی‌شناسی بر توحیدمحوری تأکید می‌کند و در مبانی معرفت‌شناسی توأمانی نقل و عقل، در انسان‌شناسی کرامت انسانی و در بحث غایت‌شناسی سعادت‌طلبی و وصول به سعادت در دنیا و آخرت را مورد توجه قرار می‌دهد (سلطانی، فرمانیان و روحی، ۱۳۹۸: ۵-۲۹). مقاله دیگری نیز با عنوان «مؤلفه‌ها و راهکارهای تمدن نوین اسلامی در اندیشه امام

خمینی (ره) و مقام معظم رهبری» به قلم ابراهیم یاقوتی، در فصلنامه شاهد اندیشه به چاپ رسیده، که نویسنده ذیل راهکارها و لازمه‌های دستیابی به تمدن‌سازی نوین اسلامی، به این موارد اشاره کرده است: ایمان، بازگشت به اسلام، پرهیز از سطحی‌نگری، پرهیز از غرب‌گرایی، بررسی گذشته تمدن اسلام، تلاش حاکمیت، خودباوری، شناسایی مؤلفه‌های تمدن رقیب، داشتن نگاه فراملیتی و فرامذهبی، داشتن جهان‌بینی کامل، داشتن فقه پویا، تحول در علوم انسانی و استفاده بهینه از ظرفیت نخبگان و دانشمندان (یاقوتی، ۱۳۹۸: ۱۰۷-۱۳۷).

مقالاتی که به آنها اشاره شد، هرچند برخی بایسته‌ها و راهکارهای نیل به تمدن نوین را در اندیشه رهبر به تصویر کشیده‌اند، عموماً توجهی به بیانیه گام دوم نداشته‌اند و حتی برخی از آنها پیش از صدور این بیانیه نگارش یافته‌اند. با توجه به اهمیت بیانیه گام دوم و راهکارهایی که در آن در راستای نیل به تمدن نوین اسلامی ارائه شده، این نوشتار می‌تواند تا حد زیادی در روشن‌تر شدن هرچه بیشتر اندیشه رهبری در این خصوص کمک کند و راهکارهایی را که در راه دستیابی به تمدن نوین اسلامی باید به آنها توجه شود به ما نشان دهد.

مفهوم‌شناسی

تمدن و تمدن نوین اسلامی

تمدن از باب تفاعل، از نظر لغوی به معنای شهرنشین شدن، شهرنشینی، تخلق به اخلاق اهل شهر، اقامت در شهر و معادل واژه شهرآیینی است (دهخدا، ۱۳۴۳، ج ۱۵: ۹۴۲؛ معین، ۱۳۶۴، ج ۳: ۱۱۳۹). درباره تعریف اصطلاحی تمدن به جهت پیچیدگی‌هایی که دارد و برداشت‌های متفاوتی که از آن شده، اتفاق نظری وجود ندارد. از منظر ویل دورانت، تمدن را می‌توان به شکل کلی آن، عبارت از نظم اجتماعی دانست که در نتیجه وجود آن، خلاقیت فرهنگی امکان‌پذیر می‌شود و جریان پیدا می‌کند. چهار رکن و عنصر اساسی تمدن از نظر وی عبارت‌اند از: پیش‌بینی و احتیاط در امور اقتصادی، سازمان سیاسی، سنن اخلاقی و کوشش در راه معرفت و بسط هنر (دورانت، ۱۳۶۵، ج ۱: ۳). هنری لوکاس ضمن اذعان به این امر که ارائه تعریفی دقیق از تمدن دشوار است، از یکی بودن مفهوم

فرهنگ و تمدن سخن گفته است. وی تعریف دقیقی از تمدن ارائه نکرده، اما فرهنگ را مجموعه مشترکی از اندیشه‌ها و دستاوردها می‌داند و به مواردی چون سازگاری با محیط جغرافیایی، سازمان مشترکی برای برطرف ساختن نیازهای اجتماعی و سیاسی، هنر، ادبیات، علم، آفرینش‌ها (اختراعات)، فلسفه و دین اشاره دارد (لوکاس، ۱۳۸۲، ج ۱: ۲۰). باتوجه به یک‌سان‌انگاری فرهنگ و تمدن از منظر وی، به نظر می‌رسد از منظر هنری لوکاس همین تعریف را برای تمدن نیز می‌توان در نظر گرفت.

بر اساس آنچه دکتر شریعتی از تمدن ارائه کرده، تمدن به معنای کلی عبارت است از «مجموعه ساخته‌ها و اندوخته‌های معنوی و مادی در جامعه انسانی». ایشان در توضیح این تعریف می‌نویسد: «وقتی می‌گوییم ساخته‌های انسانی، مقصود آن چیزی است که در طبیعت در حالت عادی وجود ندارد و انسان آن را می‌سازد. ... مقصود از اندوخته عبارت است از: انباری از تجربه‌ها، داده‌ها و دانش‌ها و قراردادهای گذشته یا دیگران که به جامعه به میراث می‌رسد» (شریعتی، ۱۳۸۶، ج ۱: ۵). مالک بن نبی (اندیشمند الجزایری) و فوکوتساوا یوکیچی (دانشمند ژاپنی) نیز تمدن را دارای دو وجهه مادی و معنوی دانسته‌اند (سحمرانی، ۱۳۶۹: ۱۹۸؛ یوکیچی، ۱۳۶۳: ۱۱). تمدن در تعریفی که روح‌الامینی ارائه کرده به «مجموعه‌ای از دانش‌ها، هنرها و فنون و آداب و سنن، تأسیسات و نهادهای اجتماعی که در پرتو ابداعات و اختراعات و فعالیت‌های افراد و گروه‌های انسانی طی قرون و اعصار گذشته توسعه و تکامل یافته» اطلاق شده است (روح‌الامینی، ۱۳۹۴: ۴۹). بنابراین بر اساس برخی تعاریفی که از تمدن شده، این اصطلاح مفهوم عامی است که شامل فرهنگ نیز می‌شود و رویکرد تمدنی رویکرد عامی است که فرهنگ را نیز دربردارد. به نظر می‌رسد مقام معظم رهبری نیز همین معنا از تمدن را مد نظر دارند. تعریفی که ایشان از تمدن اسلامی ارائه کرده‌اند چنین است: «تمدن اسلامی یعنی آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۱۴).

«تمدن نوین» یا «تمدن نوین اسلامی» اصطلاحی است که برای اولین بار توسط مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، به کار رفته و بارها در سخنان و نوشته‌های ایشان تکرار شده است. ایشان معتقدند تمدن نوین از دو بخش ابزاری و بخش متنی و اصلی (حقیقی) تشکیل شده است. بخش ابزاری عبارت است: علم، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین‌المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ. بخش دوم که بخش متنی، اصلی و حقیقی تمدن نوین از منظر ایشان است، همان سبک زندگی است و شامل موارد ذیل است: مسئله خانواده، سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف، نوع خوراک، نوع آشپزی، تفریحات، مسئله خط، مسئله زبان، مسئله کسب و کار، رفتار ما در محل کار، رفتار ما در دانشگاه، رفتار ما در مدرسه، رفتار ما در فعالیت سیاسی، رفتار ما در ورزش، رفتار ما در رسانه‌ای که در اختیار ماست، رفتار ما با پدر و مادر، رفتار ما با همسر، رفتار ما با فرزند، رفتار ما با رئیس، رفتار ما با مرئوس، رفتار ما با پلیس، رفتار ما با مأمور دولت، سفرهای ما، نظافت و طهارت ما، رفتار ما با دوست، رفتار ما با دشمن، رفتار ما با بیگانه (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جوانان خراسان شمالی در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳). تأمل در این موارد نشان می‌دهد ایشان تمدن یا تمدن نوین را مفهوم عامی می‌دانند که هم شامل نمادهای عینی دستاوردهای بشری می‌شود و هم مفاهیم معنوی را دربردارد؛ البته با این پیش‌فرض که دومی از اهمیت بسیار بیشتری برخوردار است.

بیانیه گام دوم انقلاب

از منظر مقام معظم رهبری، گام اول انقلاب که با پیروزی انقلاب اسلامی آغاز شده و چهل سال ادامه یافته، چله‌ای پرافتخار، ارزنده، عزتمند، همراه با پیشرفت‌های شگفت‌آور و همه‌جانبه است (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۱۱ و ۱۹). در این چهل سال، انقلاب اسلامی به‌عنوان بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید (همان: ۱۱)، دستاوردهای ارزنده و افتخارآمیزی داشته که مهم‌ترین آنها شامل کشوری و ملتی مستقل، آزاد، مقتدر، باعزت، متدین، پیشرفته در علم، انباشته از تجربه‌هایی گران‌بها، مطمئن و امیدوار، دارای تأثیر اساسی در منطقه و دارای منطق قوی در مسائل جهانی، رکورددار در شتاب پیشرفت‌های علمی، رکورددار در رسیدن به رتبه‌های بالا

در دانش‌ها و فناوری‌های مهم از قبیل هسته‌ای و سلول‌های بنیادی و نانو و هوافضا و امثال آن، سرآمد در انگیزه‌های جهادی میان جوانان، سرآمد در جمعیت جوان کارآمد و بسی و ویژگی‌های افتخارآمیز دیگر هستند (همان: ۲۷-۲۸). با پایان یافتن این چهل سال، انقلاب اسلامی پا به فصل جدید یا چله دیگری از «خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی» نهاده و نخستین گام‌ها را در این مرحله که خود فرایندی بزرگ و جهانی به حساب می‌آید (همان: ۱۲) آغاز کرده است. به مناسبت فرارسیدن این مرحله، مقام معظم رهبری بیانیه‌ای مشهور به بیانیه گام دوم انقلاب صادر کرده‌اند. این بیانیه که بیشتر خطابش به جوانان است (همان: ۱۶) و می‌توان آن را به مثابه منشوری برای «دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی» (همان: ۱۲) در نظر گرفت، نوشتاری چندین صفحه‌ای است که در بیست و دوم بهمن ماه ۱۳۹۷ و در چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران صادر شده است. در این بیانیه، علاوه بر اشاره به مهم‌ترین دستاوردهای چهل ساله انقلاب، بایسته‌ها و راهکارهای ارزنده‌ای جهت نیل به تمدن نوین اسلامی ارائه شده و از جوانان خواسته شده است با استفاده از تجربه‌ها و عبرت‌های گذشته و به‌کارگیری نگاه و روحیه انقلابی و عمل جهادی، به توفیق الهی گام بزرگ دوم را در پیشبرد انقلاب و آرمان‌های بلند جمهوری اسلامی بردارند (همان: ۲۷ و ۳۰).

بایسته‌ها و راهکارها

واژه بایسته یا بایست در لغت به معنای واجب، لازم، ضرور، ضروری، محتاج‌الیه، بایا، نیازی، ناگزیر و در بایست آمده است (دهخدا، ۱۳۴۳، ج ۳: ۳۷۴۵ و ۳۷۴۸؛ معین، ۱۳۶۴، ج ۱: ۴۷۱). مقصود از بایسته در اینجا اموری هستند که لازمه اهداف مورد نظرند. به تعبیری در راه دستیابی به اهداف خاص، برخی امور جزء لوازم و ضروریات به حساب می‌آیند که در اینجا تعبیر «بایسته» از آنها شده است. بایسته‌ها در یک تعبیر کلی‌تر در حقیقت امور معنوی هستند که در راستای دستیابی به اهداف مورد نظر می‌بایست در ذهن و فکر افرادی که هدفی را دنبال می‌کنند، وجود داشته باشند و از آنها در دستیابی به اهداف مورد نظر استفاده شود. هرچند این موارد لازم و ضروری به‌نوعی خود راهکار هم ممکن است به حساب آیند، با تعریف راهکار شاید تفاوت میان آن دو آشکارتر شود.

راهکار در لغت به معنای روش، روش کار، روش انجام دادن کاری، شیوه، راهبرد، سیاست و تدبیر است (انوری، ۱۳۸۱، ج ۴: ۳۵۷۲). مقصود از راهکارها در اینجا شیوه‌ها، کارویژه‌ها و تدابیری هستند که توجه به آنها و کاربستشان می‌تواند ما را در دستیابی به اهداف انقلاب و بزرگ‌ترین آرمان آن یعنی تمدن نوین اسلامی کمک کند. راهکارها عمدتاً ناظر به واقعیت‌ها و امور محسوسی هستند که در صحنه عمل خود را نشان می‌دهند. راهکار نیز همانند بایسته، امری لازم است، اما راهکار درحقیقت برای مسیر پیش رو، نوعی راهبرد، نقشه راه و تدبیر به حساب می‌آید که در پدیده‌های واقعی زندگی بشری بیشتر خود را نشان می‌دهد.

بایسته‌های دستیابی به تمدن نوین اسلامی

دستیابی به هر هدفی به خصوص اهداف مهم و استراتژیک، نیاز به برنامه‌ریزی‌های دقیق، پشتکار و تلاش دارد. تمدن نوین اسلامی نیز به‌عنوان یکی از اهداف متعالی جمهوری اسلامی و به‌عنوان آخرین مرحله از مراحل پنج‌گانه تکوین تمدن اسلامی^۱، از این امر مستثنا نیست. مقام معظم رهبری به‌عنوان یکی از متفکران و اندیشمندان برجسته جهان، در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی، بایسته‌هایی را در سخنان خویش و به‌ویژه در بیانیه گام دوم انقلاب مطرح کرده‌اند که توجه به این امور لازم و ضروری می‌تواند بسیار راه‌گشا باشد.

۱. بهره‌گیری از تجربه و عبرت‌های گذشته

تجربه‌های گذشته میراث ارزشمندی هستند که بهره‌برداری از آنها از اهمیت خاصی برخوردار است. در قرآن کریم و در سخنان پیشوایان دینی نیز همواره بر ضرورت بهره‌برداری از تجربه و عبرت‌گیری از زندگی پیشینیان تأکید شده است (یوسف: ۱۱۱؛ اعراف: ۱۷۶؛ نازعات: ۲۶؛ نهج‌البلاغه، بی تا: خطبه ۱۷۶، نامه ۳۱ و ۷۸، حکمت ۸۶ و ۲۱۱). از منظر مقام معظم رهبری، بهره‌گیری از تجربه گذشته، یکی از راه‌های پیشرفت به حساب می‌آید.

---

۱. این مراحل پنج‌گانه در کلام رهبری به این صورت بیان شده‌اند: «ما یک انقلاب اسلامی داشتیم، بعد نظام اسلامی تشکیل دادیم، مرحله بعد تشکیل دولت اسلامی است، مرحله بعد تشکیل کشور اسلامی است، مرحله بعد تشکیل تمدن بین‌الملل اسلامی است. ما امروز در مرحله دولت اسلامی و کشور اسلامی قرار داریم» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار کارگزاران نظام در تاریخ ۱۳۸۳/۸/۶). درباره هریک از این مراحل ر.ک. بهمنی، ۱۳۹۳: ۲۲۱-۲۲۵.

ایشان معتقدند حتی غرب نیز با بهره‌گیری از تجربه مسلمانان به تمدن دست یافت: «اروپایی‌ها آن روز از دانش مسلمین استفاده کردند؛ از تجربه مسلمین استفاده کردند» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی در تاریخ ۱۳۹۴/۱۰/۸).

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم نیز ضمن اشاره به آغاز فصل جدیدی در زندگی جمهوری اسلامی، از اهمیت تجربه پیشین سخن گفتند و تنها راه کسب آگاهی و مبارزه با نادانسته‌ها را بهره‌گیری از تجربه خویش یا گوش سپردن به تجربه دیگران دانستند (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۱۶). ایشان سپس با اشاره به تجربه‌های ارزشمند خویش که در طول دهه‌های پیشین به دست آمده، از جوانان درخواست دارند با گوش سپردن به این تجارب، انقلاب را به آرمان بزرگش یعنی ایجاد تمدن نوین اسلامی و ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه نزدیک کنند. بایسته‌ای که ایشان در اینجا مطرح کرده‌اند چنین است: «برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت. اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ‌ها به جای حقیقت خواهد نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت» (همان: ۱۶-۱۷). دقت در آنچه در اینجا بیان شده نشان می‌دهد از منظر رهبر، گام اول و بایسته اول در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی شناخت گذشته و بهره‌گیری از تجربه پیشین است و اگر از این امر ضروری و مهم غفلت شود، انقلاب با چالش‌هایی جدی مواجه خواهد شد.

در بیانیه گام دوم باز هم از ضرورت بهره‌گیری از تجربه‌ها سخن به میان آمده است. ایشان در بخش دیگری از بیانیه، ضمن اشاره به مسیر طی شده که تنها قطعه‌ای از مسیر افتخارآمیز به سوی آرمان‌های بلند نظام جمهوری اسلامی است، از ضرورت تداوم آن به دست جوانان سخن می‌گویند: «مدیران جوان، کارگزاران جوان... باید شانه‌های خود را به زیر بار مسئولیت دهند، از تجربه‌ها و عبرت‌های گذشته بهره‌گیرند... و ایران عزیز را الگوی کامل نظام پیشرفته اسلامی بسازند» (همان: ۳۰). بنابراین از منظر رهبر، استفاده از تجربه‌های پیشین از بایسته‌هایی است که می‌تواند راه دستیابی به پیشرفت و تمدن را هموارتر سازد.

۲. امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده

نگاه خوش‌بینانه و امیدوارکننده به آینده، عاملی مهم و اساسی در جهت حرکت، تلاش و زندگی به‌شمار می‌رود؛ همچنان‌که ترس و ناامیدی، عاملی در جهت وادادگی، شکنندگی و بی‌تحریکی است. از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، یکی از نخستین لوازم دستیابی به تمدن نوین اسلامی، داشتن امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است. ایشان همواره در سخنان و مکتوبات خویش، بر داشتن امید و روحیه خوش‌بینانه به آینده تأکید داشته‌اند. رهبر در یک مورد، ایجاد ناامیدی در میان مردم را کفران نعمت الهی می‌خواند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جمعی از مداحان در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱۱). در مورد دیگری با طمأنینه خاصی خطاب به جوان‌ها می‌گویند: «جوان‌ها، بدانید بدون هیچ‌گونه تردیدی آینده روشن و امیدبخش این کشور و این نظام متعلق به شماست. شما خواهید توانست کشورتان و ملتتان را به اوج افتخار برسانید. شما به توفیق الهی خواهید توانست الگو و نمونه کامل تمدن نوین اسلامی را در این آب و خاک تشکیل بدهید» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار پنجاه‌هزار فرمانده بسیج سراسر کشور در تاریخ ۱۳۹۲/۸/۲۹). این‌گونه تعابیر نشان می‌دهد ایشان با اعتمادی که به جوانان مخلص و بایمان دارند، ضمن اینکه آینده را بسیار روشن می‌بینند، درصددند حس امیدواری و نگاه خوش‌بینانه به آینده را در جامعه تزریق کنند و از این طریق در مقابل اندک یاوه‌گوهای داخلی و خارجی که همواره درصدد القای حس ناامیدی در میان مردم و به‌ویژه جوانان هستند، بایستند.

القای امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده به‌خصوص در بیانیه گام دوم مورد توجه قرار گرفته است و جزء اولین توصیه‌های ایشان به‌شمار می‌رود. در بخشی از سخنان ایشان آمده است: «اما پیش از همه چیز، نخستین توصیه من، امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است. بدون این کلید اساسی همه قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۳۳). رهبر در اینجا اولاً امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده را سرفصلی اساسی، لازم و اولین توصیه خویش معرفی کرده‌اند که خود نشان از اهمیت و بایا بودن آن است؛ ثانیاً آن را کلید اساسی سایر قفل‌ها دانسته‌اند که باز نشان از اهمیت و زیربنا بودن امید است؛ به‌گونه‌ای که

بدون این کلید، هیچ گام دیگری نمی‌توان برداشت. این امر نشان می‌دهد داشتن امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده یکی از مهم‌ترین و ضروری‌ترین اموری است که در مسیر دستیابی به تمدن می‌بایست مورد توجه قرار گیرد و در غیر این صورت، گام دیگری برداشته نخواهد شد. در ادامه، ایشان ضمن اشاره به این مطلب که این امید و این نگاه خوش‌بینانه امیدی کاذب و فریبنده نیست، از سیاست تبلیغاتی دشمن در چهل سال گذشته که با ترفندهای خاص، درصدد القای ناامیدی در میان مردم و مسئولان بوده است سخن می‌گویند و درخواست خویش از جوانان را این‌گونه مطرح می‌کنند: «در شکستن این محاصره تبلیغاتی پیش‌گام شوید، در خود و دیگران نهال امید را پرورش دهید، ترس و نومیدی را از خود و دیگران برانید. این نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد شماس است» (همان: ۳۴-۳۵). بنابراین از منظر رهبر امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده، از ضروریاتی است که هیچ مانعی نباید خللی در آن ایجاد کند و همگان باید توجه داشته باشند که سیاست ناامید ساختن جوانان، سیاستی حساب‌شده از سوی دشمن است و می‌بایست با پرورش نهال امید، با این سیاست مخرب مقابله شود.

۳. توجه به ارزش‌های معنوی و اخلاقی

یکی از عوامل مهم و زیربنایی در راستای دستیابی به تمدن مطلوب، توجه به مقوله معنویت و اخلاق است؛ عاملی کلیدی و ضروری که بی‌توجهی به آن در ادوار گذشته تاریخ، موجب انحطاط و سقوط برخی جوامع و تمدن‌ها بوده است (ر. ک. اسراء: ۱۶؛ اعراف: ۹۱). توصیه به مقوله معنویت و اخلاق، از توصیه‌های رهبر در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی، در کنار پیشرفت‌های مادی است. ایشان ضمن خرده‌گیری بر تمدن غرب به جهت بی‌توجهی به مقوله معنویت (بیانات امام خامنه‌ای در جمع استادان، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه در تاریخ ۱۳۹۷/۷/۱۴)، از ابتدای تمدن بر معنویت (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار استادان دانشگاه‌ها در تاریخ ۱۳۹۱/۵/۲۲) و از منافع نداشتن تدین و تمدن سخن گفته‌اند:

تدین و تمدن چرا باید با هم منافاتی داشته باشند؟ تمدن یعنی زندگی توأم با نظم علمی، با تجربیات خوب زندگی، استفاده از پیشرفت‌های زندگی، و تدین یعنی

جهت درست در زندگی داشتن: جهت عدل، انصاف، صفا، صداقت و رو به طرف خدا. اینها با هم چه منافاتی دارند؟ انسان می‌تواند با این جهت‌گیری آن‌طور زندگی کند؛ کما اینکه خیلی از دانشمندان و متفکرین ما متدین بودند (گفت‌وشنود صمیمانه رهبر انقلاب با جمعی از جوانان و نوجوانان در تاریخ ۱۳۷۶/۱۱/۱۴).

رهبر معتقدند: «آن کشور و جامعه‌ای که مورد نظر اسلام است، باید هم از لحاظ مادی و هم از لحاظ معنوی پیشرو باشد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار مردم شاهرود در تاریخ ۱۳۸۵/۸/۲۰). توجه به این بیانات و رهنمودها نشان می‌دهد از منظر اسلام و از منظر رهبر به‌عنوان یکی از شاگردان این مکتب، تمدن مطلوب تمدنی است که برخلاف تمدن امروزی غرب، تنها پیشرفت‌های مادی را در نظر ندارد، بلکه در کنار امور مادی، امور معنوی را نیز لازم می‌داند. در ادامه می‌فرمایند: «در چنین جامعه‌ای، معنویت و اخلاق هم باید به قدر حرکت پیش‌رونده مادی پیشرفت کند. دل‌های مردم با خدا و معنویات آشنا بشود. انس با خدا، انس با عالم معنا، ذکر الهی و توجه به آخرت در یک چنین جامعه‌ای بایستی رایج شود. اینجاست که آن خصوصیت استثنایی جامعه و تمدن اسلامی خود را نشان می‌دهد: ترکیب و آمیختگی دنیا و آخرت با هم» (همان). ایشان معتقدند پیشرفت‌های گذشته ما نیز به علت توجه به خدا و معنویت بوده است: «این تمدن قرن‌ها لاقط در چند قرن از قرون اولیه دنیا را اداره کرد و امروز هم دنیا مدیون تمدن اسلامی است. توجه به خدا و توجه به معنویت، باعث تکوین چنین تمدنی شد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار کارگزاران نظام در تاریخ ۱۳۷۵/۱۱/۲۱).

معنویت از منظر رهبر، به معنای برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل اخلاص، ایثار، توکل و ایمان در خود و در جامعه است و اخلاق به معنای رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتمادبه‌نفس و دیگر خلقیات نیکوست (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۳۷). آنچه بیانیه گام دوم را از دیگر بیانات ایشان در این زمینه متمایز می‌کند، بیان دقیق مصادیق و موارد ارزش‌های معنوی و اخلاقی است. بنابراین توجه به این ارزش‌های معنوی و برنامه‌ریزی و اندیشه در راستای عینیت‌بخشی به آنها ضرورتی است که در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی می‌باید

مورد توجه باشد. به همین جهت است که رهبر در این زمینه از طرفی حکومت و کارگزاران حکومتی را مسئول می‌داند و از آنان می‌خواهند ضمن اینکه خودشان منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و از طرفی از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیز درخواست دارند در این باره احساس تکلیف کنند و از خود رفع مسئولیت نکنند. ایشان معتقدند در گام دوم انقلاب می‌باید با تنظیم و اجرای برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت، به گسترش معنویت و اخلاق کمک شود (همان: ۳۸).

۴. حفظ و تداوم عزت ملی، استقلال و آزادی

فرهنگ عزیز بودن و پذیرفتن ذلت فرهنگی قرآنی است (منافقون: ۸) که در سیره پیشوایان دینی نیز بر آن تأکید شده است (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۵: ۶۳-۶۴). از دیگر بایسته‌هایی که رهبر در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی همواره بر آن تأکید داشته، حفظ و تداوم عزت ملی و استقلال و آزادی است. ایشان معتقدند یکی از ضروریات جامعه، نگاه عزتمندانه به موارث و سرمایه‌های تاریخی خویش است (بیانات امام خامنه‌ای در اجتماع عظیم مردم کردستان در تاریخ ۱۳۸۸/۲/۲۲).

ایشان در بیانیه گام دوم در موارد متعددی از عزت و سربلندی سخن به میان آورده‌اند. در این بیانیه، عزت از شعارهای جهانی انقلاب اسلامی، از اهداف انقلاب و از جمله محصولات تلاش چهل ساله انقلاب دانسته شده است. همچنین در مواردی از وسایل کسب عزت همانند علم سخن گفته شده است. در این بیانیه عزت ملی یکی از سرفصل‌های اساسی توصیه‌های ایشان در راستای نیل به تمدن نوین اسلامی است. ایشان عزت ملی را در کنار روابط خارجی و مرزبندی با دشمن شاخه‌هایی از اصل «عزت، حکمت و مصلحت» در روابط بین‌المللی دانسته‌اند. رهبر «شکست سیاست‌های امریکا در منطقه غرب آسیا و زمین‌گیر شدن همکاران خائن آنها در منطقه، گسترش حضور قدرتمندانه سیاسی جمهوری اسلامی در غرب آسیا و بازتاب وسیع آن در سراسر جهان سلطه» را بخشی از مظاهر عزت جمهوری اسلامی دانسته و معتقدند اینها جز با شجاعت و حکمت مدیران جهادی به دست نمی‌آید. در ادامه، ایشان ضمن اشاره به غیر قابل اعتماد بودن امریکا و دولت‌های اروپایی به جهت خدعه‌گری‌هایشان،

می‌فرمایند: «دولت جمهوری اسلامی باید مرزبندی خود را با آنها با دقت حفظ کند؛ از ارزش‌های انقلابی و ملی خود یک گام هم عقب‌نشینی نکند؛ از تهدیدهای پوچ آنان نهراسد؛ و در همه‌حال، عزت کشور و ملت خود را در نظر داشته باشد و حکیمانه و مصلحت‌جویانه و البته از موضع انقلابی، مشکلات قابل حل خود را با آنان حل کند» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۴۷). این تعابیر نشان می‌دهد نظام جمهوری اسلامی در راه دستیابی به تمدن نوین اسلامی، یکی از اموری که باید به آن توجه کند، حفظ و تداوم عزت ملی و استقلال و آزادی کشور و یافتن راه‌هایی در جهت به‌دست آوردن عزت و استقلال است. به تعبیر دیگر، عزت ملی از منظر رهبر از بایسته‌هایی است که شجاعت و حکمت مسئولان پشتوانه آن است و در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی می‌باید در میان مردم و مسئولان نهادینه شود.

راهکارهای دستیابی به تمدن نوین اسلامی

مقام معظم رهبری به‌جز بایسته‌هایی که مطرح شد، راهکارهایی نیز در راه دستیابی به تمدن نوین اسلامی مطرح کرده‌اند که توجه به آنها می‌تواند چراغ‌هدایتی در جهت پیمودن این مسیر باشد.

۱. بهره‌گیری از علم و دانش

یکی از مقوله‌های مهم که در راستای دستیابی به تمدن باید مورد توجه قرار گیرد، توجه به علم و تلاش در جهت پیشرفت‌های علمی است. بدون شک هیچ تمدنی بدون توجه به علم و آگاهی نتوانسته و نمی‌تواند موفق باشد. تمام ابداعات و اختراعات بشر در سایه علم و دانش پدید آمده‌اند. در قرآن کریم و در روایات پیشوایان دینی همواره بر اهمیت علم تأکید شده (علق: ۱-۵؛ زمر: ۹؛ مجادله: ۱۱) و بی‌شک همین تشویق‌ها و ترغیب‌ها موجبات رشد و اعتلای تمدنی گذشته را فراهم ساخته است. دکتر زرین‌کوب در این‌باره می‌نویسد: «در بین مسلمانان، سبب عمده حصول آنچه معجزه اسلامی خوانده می‌شود بی‌هیچ شک، ذوق معرفت‌جویی و حس کنجکاو بود که تشویق قرآن و پیامبر، آن را در مسلمین برمی‌انگیخت» (زرین‌کوب، ۱۳۸۷: ۳۵). به تعبیر شهید مطهری، همین تأکیدها و تشویق‌ها زمینه‌های لازم برای رشد علم و دانش را در ادوار بعدی فراهم آورد و زمینه‌ساز شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی شد. ایشان می‌نویسد:

این تأکید و تشویق‌ها درباره علم سبب شد که مسلمین، با همت و سرعت بی‌نظیری به جست‌وجوی علم در همه جهان پرداختند، آثار علمی را هرکجا یافتند به‌دست آوردند و ترجمه کردند و خود به تحقیق پرداخته و از این راه علاوه بر اینکه حلقه ارتباطی شدند میان تمدن‌های قدیم یونانی و رومی و ایرانی و مصری و هندی و غیره و تمدن جدید اروپایی، خود یکی از شکوه‌مندترین تمدن‌ها و فرهنگ‌های تاریخ بشریت را آفریدند که به نام «تمدن و فرهنگ اسلامی» شناخته شده و می‌شود (مطهری، ۱۳۵۸، ج ۲: ۲۶۴).

یکی از راهکارهای مهم مقام معظم رهبری که در راستای نیل به تمدن نوین اسلامی و گام نهادن به مرحله دوم انقلاب بر آن تأکید شده و درحقیقت در صدر توصیه‌های ایشان قرار دارد، توجه به مقوله علم و پژوهش است. از منظر رهبر، آنچه موجب پیشرفت مسلمانان در گذشته شده، توجه به مقوله علم و دانش بوده است. ایشان می‌گویند: «اسلام نسبت به علم، مهم‌ترین حرکت و مهم‌ترین تحریک و تحریر را داشته است. تمدن اسلامی به برکت حرکت علمی که از روز اول در اسلام شروع شد به‌وجود آمد. هنوز دو قرن به طور کامل از طلوع اسلام نگذشته بود که حرکت علمی جهش‌وار اسلامی به‌وجود آمد، آن هم در آن محیط» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جمعی از نخبگان علمی در تاریخ ۱۳۸۳/۷/۵). بنابراین از منظر ایشان می‌بایست در راستای دستیابی به تمدن نوین تجربه موفق گذشته را در این خصوص به کار بست.

مقام معظم رهبری در فرمایش‌هایشان بارها از اقتدار علمی و لزوم پیشرفت در علم سخن گفته و با استناد به حدیث «العلم سلطان» (ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴، ج ۲۰: ۳۱۹)،^۱ معتقدند علم و اقتدار علمی است که می‌تواند موجبات برتری، عزت و غلبه را فراهم سازد (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی در تاریخ ۱۳۸۵/۱/۱؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار نخبگان جوان در تاریخ ۱۳۸۹/۷/۱۴؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جمعی

---

۱. «الْعِلْمُ سُلْطَانٌ مَنْ وَجَدَهُ صَالِحًا بِهِ وَمَنْ لَمْ يَجِدْهُ صَيِّلًا عَلَيْهِ»؛ (ابن ابی‌الحدید، ۱۴۰۴، ج ۲۰: ۳۱۹) دانش سلطنت و قدرت است. هرکه آن را بیابد با آن یورش برد و پیروز شود، و هرکه آن را نیابد بر او یورش برند و مغلوب شود.»

از دانشجویان در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۱۹؛ بیانات امام خامنه‌ای در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی استادان دانشگاه‌های جهان اسلام و بیداری اسلامی در تاریخ ۱۳۹۱/۹/۲۱؛ بیانات امام خامنه‌ای در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی در تاریخ ۱۳۹۹/۲/۲۸).

ایشان در بخشی از بیانیه نیز علاوه بر اشاره به توانمندی‌هایی که جوامع از قِبَل علم به آن دست می‌یابند (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۳۵)، بر ضرورت توجه به علم و دانش به‌عنوان آشکارترین وسیله عزت و قدرت یک کشور تأکید کرده‌اند: «ما... موکداً به نیاز کشور به جوشاندن چشمه دانش در میان خود اصرار می‌ورزیم» (همان). ایشان همچنین با اشاره به رشد خیره‌کننده علم در ایران در دهه‌های اخیر، بر این باورند که این راه طی شده با همه اهمیتش، فقط یک آغاز بوده است و ما هنوز از قله‌های دانش جهان بسیار عقیم و باید حرکت شتابنده خویش را سال‌ها با شدت ادامه دهیم تا آن عقب‌ماندگی جبران شود (همان: ۳۵-۳۶). دقت در سخنان رهبر در اینجا نشان می‌دهد یکی از راهکارهای مهم ایشان در جهت دستیابی به قله‌های علم و تمدن، حرکت سریع و پرشتاب در مسیر علم و دانش است؛ امری که طبیعتاً نیاز به برنامه‌ریزی‌های دقیق و اساسی دارد. توجه به ادامه مطالبی که در بیانیه گام دوم آمده نشان می‌دهد حرکت در این مسیر، مطالبه عمومی ایشان از جوانان است که با جهاد علمی خویش سنگ بنای یک انقلاب علمی را در کشور بگذارند (همان: ۳۶-۳۷).

۲. تلاش در جهت دستیابی به اقتصاد مقاومتی

مقام معظم رهبری در بحث تمدن نوین اسلامی علاوه بر جنبه معنوی، به جنبه مادی نیز توجه دارند. ایشان در یک مورد در جمع کارگزاران حج فرمودند: «در تمدن نوین اسلامی، معنویت در کنار مادیت، عروج اخلاقی و معنوی و روحی و تضرع و خشوع، در کنار پیشرفت زندگی مادی است» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار کارگزاران حج در تاریخ ۱۳۹۸/۴/۱۲).

در بیانیه گام دوم انقلاب ضمن اشاره به ورود انقلاب اسلامی به دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و «تمدن‌سازی»، مسئله تولید و اقتصاد بارها مطرح شده و به‌عنوان ابزاری در جهت دستیابی به اهداف، مورد توجه قرار گرفته است. در یک مورد ایشان

ضمن اشاره به ظرفیت‌های استفاده‌نشده طبیعی و انسانی در کشور، از ضرورت پیشرفت کشور از جمله در بخش تولید و ارتقای اقتصاد ملی سخن گفته‌اند (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۳۲-۳۳). در جای دیگری در همین بیانیه آمده است: «اقتصاد یک نقطه کلیدی تعیین‌کننده است. اقتصاد قوی نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف نقطه ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و سلطه و دخالت دشمنان است. فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید» (همان: ۳۹). در این تعابیر هرچند اقتصاد، هدف جامعه اسلامی معرفی نشده، وسیله‌ای معرفی شده که بدون آن نمی‌توان به اهداف انقلاب که یکی از مهم‌ترین آنها تمدن نوین اسلامی است دست یافت. رهبر در بخشی از سخنان خویش در بیانیه گام دوم می‌فرماید: «تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت و توزیع عدالت‌محور و مصرف به‌اندازه و بی‌اسراف و مناسبات مدیریتی خردمندانه است و در سال‌های اخیر از سوی این‌جانب بارها تکرار و بر آن تأکید شده، به خاطر همین تأثیر شگرفی است که اقتصاد می‌تواند بر زندگی امروز و فردای جامعه بگذارد» (همان). درحقیقت رهبر با تأکید بر تولید انبوه و باکیفیت، توزیع عادلانه و مصرف به‌اندازه، راهکاری مؤثر را ارائه کرده‌اند که می‌تواند زندگی حال و آینده مردم را به نحو شگفت‌آوری بهبود بخشد و راه دستیابی به تمدن نوین اسلامی را هموار سازد. به‌خصوص رهبر تأکید خاصی بر اقتصاد مقاومتی دارند. تأمل در سخنان ایشان نشان می‌دهد در بیانیه گام دوم جهت دستیابی به اقتصاد مقاومتی، هم بر «راهکارهای تقویت‌افزا» همانند تولید انبوه و باکیفیت، توزیع عادلانه، مردمی کردن اقتصاد، دانش‌بنیان کردن اقتصاد و تکیه بر توان داخلی تأکید شده است و هم «راهکارهای عیب‌زدا» همانند برطرف ساختن عیوب ساختاری و ضعف‌های مدیریتی، رفع محرومیت‌ها، مبارزه با فساد اقتصادی و رفع وابستگی اقتصادی به نفت را پیشنهاد کرده‌اند (حاجی‌زاده، ۱۳۹۸، ج ۱: ۵۲۹).

راهکاری که رهبر در این زمینه مطرح کرده‌اند، کار و تلاش و مجاهده و سخت‌کوشی است؛ امری که در سیره گفتاری و رفتاری رسول خدا ﷺ و سایر پیشوایان دینی همواره بر آن

تأکید شده است (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۵: ۸۸؛ ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۳: ۱۶۹). سرتاسر بیانیه گام دوم انقلاب، سخن از کار و تلاش و داشتن روحیه انقلابی و عمل جهادی است. در یک مورد رهبر ضمن اشاره به راه طی شده که آن را تنها بخش و قطعه‌ای از مسیر افتخارآمیز به سوی آرمان‌های بلند نظام جمهوری اسلامی دانسته‌اند، از جوانان درخواست دارند در عرصه‌های گوناگون «شانه خود را زیر بار مسئولیت دهند و با بهره‌گیری از تجربه‌های گذشته، نگاه انقلابی و روحیه انقلابی و عمل جهادی را به کار ببندند و ایران عزیز را الگوی کامل نظام پیشرفته اسلامی بسازند» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۳۰). در مورد دیگری ایشان ضمن اشاره به وجود برخی محرومیت‌ها در کشور می‌فرمایند: «دل‌های مسئولان به طور دائم باید برای رفع محرومیت‌ها بتپد» (همان). این موارد نشان می‌دهد راهکاری که رهبر در جهت دستیابی به پیشرفت و تمدن ارائه کرده‌اند، اقتصاد مقاومتی است که کار و تلاش جهادی و سخت‌کوشی همگان به خصوص دولتمردان نظام اسلامی می‌تواند دستیابی به این هدف را هموار سازد.

۳. بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی

از منظر رهبر انقلاب، یکی دیگر از راهکارهای دستیابی به تمدن نوین اسلامی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های مهم انسانی و طبیعی کشور است. ایشان معتقدند ایران ظرفیت‌های استفاده نشده طبیعی و انسانی بسیاری دارد و از این نظر در رتبه اول جهان است. جوانان مؤمن و پرتلاش می‌باید این عیب بزرگ را برطرف کنند و دهه دوم چشم‌انداز، باید زمان تمرکز بر بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و نیز ظرفیت‌های استفاده نشده باشد (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۳۲-۳۳). درحقیقت راهکاری که در اینجا رهبر بر آن تأکید دارند استفاده از ظرفیت‌های متعددی است که کمتر از آنها استفاده شده است.

یکی از این ظرفیت‌های مهم، به‌کارگیری نیروهای مستعد، کارآمد و باایمان است. ایشان می‌نویسند: «نکته مهمی که باید آینده‌سازان در نظر داشته باشند، این است که در کشوری زندگی می‌کنند که از نظر ظرفیت‌های طبیعی و انسانی، کم‌نظیر است و بسیاری از این ظرفیت‌ها با غفلت دست‌اندرکاران، تاکنون بی‌استفاده یا کم‌استفاده مانده است» (همان):

۳۰-۳۱). از منظر رهبر، این ظرفیت مهم شامل «۳۶ میلیون نفر در سنین میانه پانزده و چهل سالگی، نزدیک به چهارده میلیون نفر دارای تحصیلات عالی، رتبه دوم جهان در دانش‌آموختگان علوم و مهندسی، انبوه جوانانی که با روحیه انقلابی رشد کرده و آماده تلاش جهادی برای کشورند و جمع چشمگیر جوانان محقق و اندیشمندی که به آفرینش‌های علمی و فرهنگی و صنعتی و غیره اشتغال دارند» می‌باشد (همان: ۳۱). این ظرفیت عظیم از منظر رهبر به قدری مهم است که به تعبیر ایشان «هیچ اندوخته مادی با آن قابل قیاس نیست» (همان). تعبیر آینده‌سازان در اینجا مؤید این نکته است که بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی در حقیقت یک راهکار در جهت دستیابی به تمدن نوین اسلامی است.

از منظر رهبر، بخش دیگری از ظرفیت‌های مهم و فرصت‌های مادی کشور، مواردی چون «معادن عظیم زیرزمینی، موقعیت استثنایی جغرافیایی میان شرق و غرب و شمال و جنوب، بازار بزرگ ملی، بازار بزرگ منطقه‌ای با داشتن پانزده همسایه با شش صد میلیون جمعیت، سواحل دریایی طولانی، حاصلخیزی زمین با محصولات متنوع کشاورزی و باغی، اقتصاد بزرگ و متنوع» هستند که مدیران کارآمد و پرانگیزه و خردمند می‌توانند با فعال کردنشان و بهره‌گیری از آنها، درآمدهای ملی را با جهشی نمایان، افزایش دهند و کشور را ثروتمند و بی‌نیاز و به معنای واقعی دارای اعتماد به نفس کنند و مشکلات کنونی را برطرف سازند (همان: ۳۲).

راهکاری که رهبر در اینجا ارائه کرده، بهره‌برداری از ظرفیت‌های قابل توجهی است که مسئولان و مدیران کشور می‌توانند با استفاده از آنان مسیر پیشرفت و تعالی کشور و حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی را سرعت بخشند. طبیعی است که پیشرفت کشور در بخش‌های مختلف، بستگی به میزان استفاده از چنین ظرفیت‌های مادی و معنوی ارزشمندی دارد که به تعبیر رهبر دست‌نخورده یا کم‌استفاده باقی مانده‌اند.

۴. اصلاح سبک زندگی

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در سخنان ارزنده خویش همواره بر اصلاح سبک زندگی به‌عنوان بُعد فرهنگی و معنوی تمدن تأکید داشته و از لزوم پیشرفت در آن سخن گفته‌اند. ایشان

همان‌گونه که پیش‌تر بیان شد، معتقدند بخش اصلی و حقیقی تمدن نوین اسلامی، سبک زندگی است؛ مثل مسئله خانواده و سبک ازدواج و تمام رفتارهایی که از ما در قبال دیگران سر می‌زند. در بخشی از سخنان ایشان در این باره آمده است:

ما از علم ترویج می‌کنیم، از صنعت ترویج می‌کنیم، از اختراع و نوآوری ترویج می‌کنیم، هر مبتکری و هر ابتکاری را با احترام تمام بر روی چشم می‌نشانیم. این به جای خود محفوظ. اما همان‌طور که گفتیم، اصل قضیه جای دیگر است. اصل قضیه درست کردن سبک زندگی است، رفتار اجتماعی است، اخلاق عمومی است، فرهنگ زندگی است. باید در این بخش، ما پیش برویم؛ باید تلاش کنیم. تمدن نوین اسلامی که ما مدعی‌اش هستیم و دنبالش هستیم و انقلاب اسلامی می‌خواهد آن را به‌وجود بیاورد، بدون این بخش تحقق پیدا نخواهد کرد. اگر آن تمدن به‌وجود آمد، آن وقت ملت ایران در اوج عزت است؛ ثروت هم دنبالش هست، رفاه هم دنبالش هست، امنیت هم دنبالش هست، عزت بین‌المللی هم دنبالش هست؛ همه چیز با او خواهد بود، همراه با معنویت (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار جوانان خراسان شمالی در تاریخ ۱۳۹۱/۷/۲۳).

راهکاری که در اینجا رهبر بر توجه به آن و به‌کارگیری آن در مسیر دستیابی به تمدن نوین تأکید دارند، اصلاح سبک زندگی، فرهنگ و اخلاق عمومی است.

در بیانیه گام دوم نیز ایشان اشاره کوتاهی به این موضوع کرده و مباحث تفصیلی در این زمینه را به زمان دیگری موکول کرده‌اند. ایشان در این بیانیه ضمن ایراد به سبک زندگی غربی به‌عنوان یکی از عوامل سلطه غرب بر سیاست و اقتصاد کشورهای اسلامی (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷: ۳۵)، اصلاح سبک زندگی را از سرفصل‌های اساسی توصیه‌های خویش به جوانان برشمرده‌اند و درباره سبک زندگی می‌فرمایند: «سخن لازم در این باره بسیار است. آن را به فرصتی دیگر وامی‌گذارم و به همین جمله اکتفا می‌کنم که تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیان‌های بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است. مقابله با آن، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه می‌طلبد، که باز چشم امید در آن به شما جوان‌هاست.» این بیانات نشان می‌دهد آنچه موجبات نگرانی رهبر را در این

زمینه فراهم ساخته، تلاشی است که غرب در جهت ترویج سبک زندگی غربی در ایران در پیش گرفته است و می‌طلبد که این تلاش‌ها رصد و راهکارهای مؤثر و پایدار جهت مقابله با آنها ارائه شود و به‌عنوان فرهنگ عمومی درآید.

نتیجه‌گیری

دستیابی به تمدن نوین یا تمدن نوین اسلامی مهم‌ترین و ارزنده‌ترین هدفی است که جمهوری اسلامی به دنبال آن است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ضمن بیان این هدف متعالی، از سال‌ها قبل، گفتمانی را در کشور در راه دستیابی به این هدف والا به‌راه انداخته‌اند. توجه به رهنمودهای رهبر به‌خصوص آنچه در بیانیه گام دوم به‌عنوان یکی از راهبردهای اساسی از سوی ایشان در راستای دستیابی به تمدن نوین اسلامی ارائه شده، نشان می‌دهد ایشان در این مسیر از دو گونه امور سخن به‌میان آورده‌اند: بخشی از سخنان یا مکتوبات ایشان بیان لوازم و بایسته‌هایی است که عمدتاً ذهنی و به تعبیری امور معنوی هستند و برخی دیگر واقعیات و امور محسوسی هستند که کاربست آنان می‌تواند موجبات پیشرفت و تعالی را فراهم سازد. ایشان به‌خصوص در بیانیه گام دوم بایسته‌ها و راهکارهایی را در راستای نیل به تمدن نوین اسلامی ارائه کرده‌اند که بی‌شک به‌کارگیری آنها می‌تواند ما را به اوج قله‌های عزت و سربلندی برساند. از بایسته‌های مهم که رهبر ارائه و از آنها به‌عنوان لوازم این هدف یاد کرده‌اند اموری چون بهره‌گیری از تجربه و عبرت‌های گذشته، امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده، توجه به ارزش‌های معنوی و اخلاقی و تأمین استقلال و آزادی، و از راهکارها بهره‌گیری از علم و دانش، تلاش در جهت دستیابی به اقتصاد مقاومتی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های طبیعی و انسانی و اصلاح سبک زندگی را می‌توان نام برد.

کتابنامه

قرآن کریم.

نهج البلاغه (بی تا). تحقیق صبحی الصالح، قم، دار الهجره.

ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبة‌الله (۱۴۰۴). شرح نهج البلاغه، قم، مکتبه آیت‌الله المرعشی النجفی.

ابوالقاسی، سعید (۱۳۹۴). «تمدن نوین اسلامی: بایدها و نبایدها»، اندیشه تمدنی اسلام، س ۱، ش ۱، ص ۱۲۸-۱۳۹.

اکبری، مرتضی و فریدون رضایی (۱۳۹۴). «واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (علیه‌السلام)»، مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی-ایرانی، س ۳، ش ۵، ص ۸۵-۱۰۸.

انوری، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن، تهران، سخن.

بهمنی، محمدرضا (۱۳۹۳). «تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای»، نقد و نظر، س ۱۹، ش ۲، ص ۱۹۸-۲۳۷.

بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران (۱۳۹۷). تهران، معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه.

بیانات امام خامنه‌ای، دسترسی در سایت: www.farsi.khamenei.ir.

حاجی‌زاده، یدالله (۱۳۹۸). «اقتصاد مقاومتی: راهکاری جهت دستیابی به تمدن نوین اسلامی (بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری و تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب)»، مجموعه آثار علمی همایش بیانیه گام دوم انقلاب و تمدن نوین اسلامی، قم، بوستان کتاب، ج ۱، ص ۵۲۹-۵۵۵. دورانت، ویل (۱۳۶۵). تاریخ تمدن (مشرق‌زمین؛ گاهواره تمدن)، ترجمه احمد آرام، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۳). لغت‌نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران.

زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۸۷). کارنامه اسلام، تهران، امیرکبیر.

روح‌الامینی، محمود (۱۳۹۴). زمینه فرهنگ‌شناسی، تهران، عطار.

سحمرانی، اسعد (۱۳۶۹). مالک بن نبی؛ اندیشمند مصلح، ترجمه صادق آئینه‌وند، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

- سلطانی، مصطفی و دیگران (۱۳۹۸). «بنیان‌های فکری تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری»، مطالعات راهبردی ناجا، س ۴، ش ۱۴، ص ۵-۲۹.
- شریعتی، علی (۱۳۸۶). تاریخ تمدن، تهران، قلم.
- ابن بابویه قمی (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۴۰۴ق). من لایحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق). آمالی، قم، دار الثقافه.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۲). کافی، تهران، اسلامیه.
- لوکاس، هنری (۱۳۸۲). تاریخ تمدن از کهن‌ترین روزگار تا سده ما، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران، سخن.
- معین، محمد (۱۳۶۴). فرهنگ فارسی، تهران، دانشگاه تهران.
- مطهری، مرتضی (۱۳۵۸). مجموعه آثار، تهران، صدرا.
- یاقوتی، ابراهیم (۱۳۹۸). «مؤلفه‌ها و راهکارهای تمدن نوین اسلامی در اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری»، شاهد اندیشه، س ۱، ش ۱، ص ۱۰۷-۱۳۷.
- یوکیچی، فوکوتساوا (۱۳۶۳). نظریه تمدن، ترجمه چنگیز پهلوان، تهران، گیو.